

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2000

ISSN 1403-4964

Skriften är producerad vid
Institutionen för arkeologi
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg
Tel: 031 773 46 14
Fax: 031 773 51 82
E-mail: eva.englund@archaeology.gu.se

Ansvarig utgivare
Kristian Kristiansen

Redaktion
Tore Artelius
Eva Englund
Kristian Kristiansen

Grafisk formgivning
Lena Troedson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst

Layout
Eva Englund,
Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

Framsida
Akvarell av Anders Andersson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst 1999

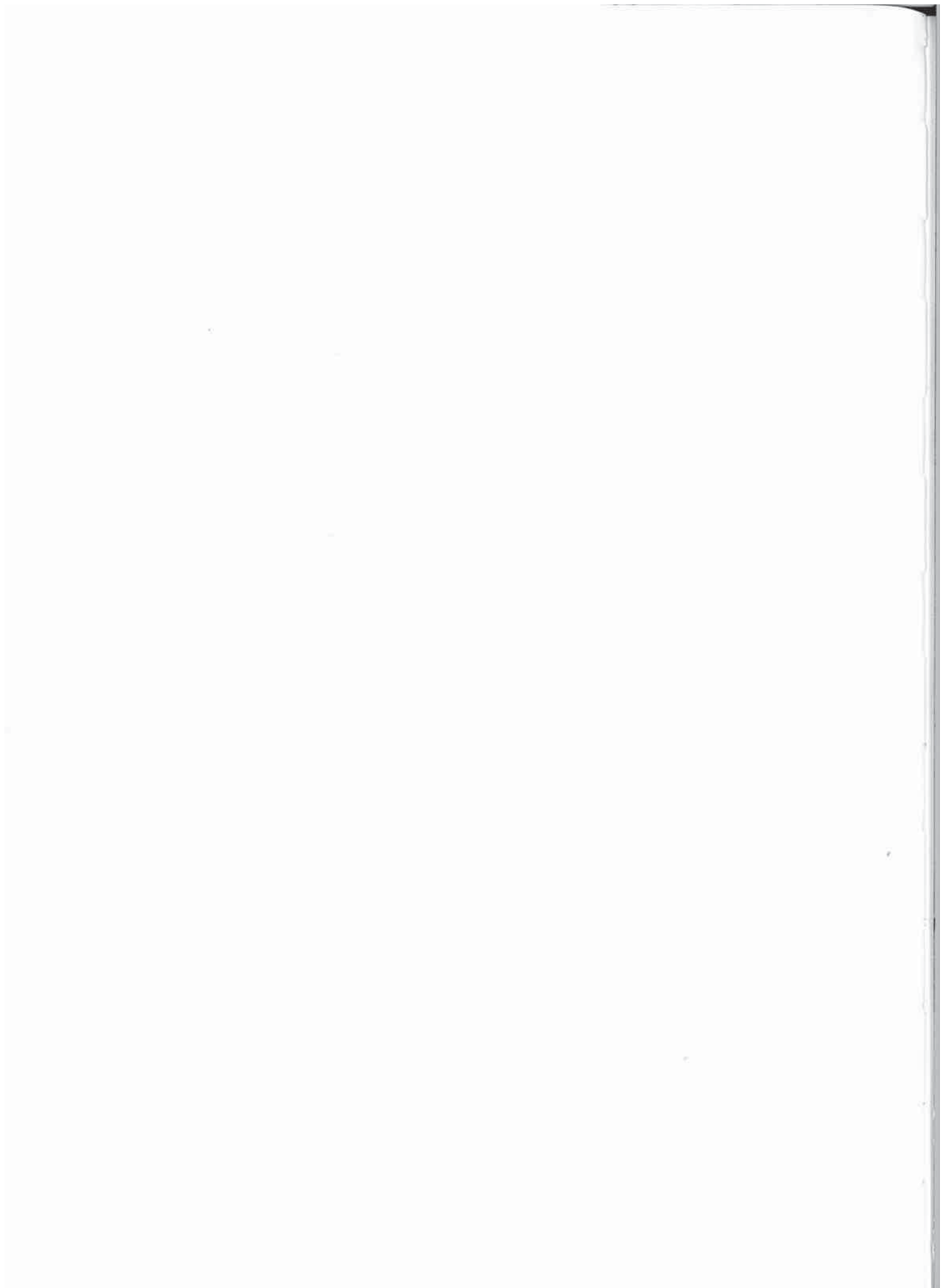
Engelsk språkgranskning
Neil Tomkinson

Reproarbete och tryck
Livréna Grafiska AB, Kungälv

Innehåll

"Knatten" – en senmesolitisk boplats med hyddor. Arkeologisk visavi naturvetenskaplig tolkning <i>Glenn Johansson</i>	9
Generaliserad vegetationsutveckling i det bohuslänska kustlandskapets inre del under tidig järnålder <i>Sten Ekman</i>	21
Om en arkeobotanisk analys och långhus från äldre järnålder vid Fjärås Bräcka i Halland <i>Gisela Ångeby & Karin Viklund</i>	33
Allt på samma plats – om 6 000 års bebyggelse på en bohuslänsk bytomt <i>Gundela Lindman</i>	51
Fungi Imperfecti – om en "svamp" i en halländsk begravningsritual under bronsålderns IV:e period <i>Tore Artelius, Lars Arvidsson, Margareta Ekroth-Edebo & Inger Nyström</i>	65
Hur långt sträckte sig danska kungars makt omkring år 1 000? <i>Carl Löfving</i>	75
Om hällristningar och strandförskjutning i Tanum – en analys <i>Lasse Bengtsson</i>	95
"Den stora gudens runor" Om nazistiska hällristningsexpeditioner i Sydsandinavien på 1930-talet <i>Oscar Ortman</i>	103
Spån och spånkärnor som kronologiska markörer <i>Bengt Nordqvist</i>	113
Att befolka forntiden – människor på järnåldersgården vid Sund <i>Susanne Axelsson</i>	119

Förord

Att följa upp är alltid svårare än att starta upp. Vi är därför glada över att kunna presentera den andra årgången av *"in Situ"* - Västsvensk Arkeologisk Tidskrift, och vill naturligtvis inleda med att å redaktionens vägnar tacka artikelförfattarna. Artiklarna har mycket blandat innehåll och speglar bredden i både den uppdragsarkeologiska och traditionella forskningen i Västsverige. Volymen rymmer bidrag från de numera tre "västsvenska" länen, och är på god väg att nå målsättningen - Att *"in Situ"* skall vara ett gemensamt språkrör för arkeologer vid regionens museer, myndigheter, Riksantikvarieämbetets UV och universitetet.

Några av artiklarna redovisar och diskuterar mycket efterfrågade bebyggelsearkeologiska material - Som bosättningsstruktur i senmesolitikum och hur den sällan identifierade bebyggelsen organiserats i Bohuslän under brons- och järnålder. Några artiklar lämnar bidrag till diskussionen av forsknings- och undersökningsmetodik, och speciellt belyses förhållandet mellan kontext och kunskapstillväxt. En alltid aktuell fråga i Västsverige är naturlandskapets utveckling och inte minst under senare år har rönen kommit att spela stor roll för diskussionen kring de bohuslänska hällristningarnas kronologi. Ett annat aktuellt ämne är vårt förhållningssätt gentemot det arkeologiska materialet, forntidens människor och äldre tiders arkeologi.

Glädjande är att Göteborgs anrika Fornminnesförening fr.o.m. denna utgåva engagerat sig i tidskriftens vidare öden. *"in Situ"* har även i år utgivits med ett generöst bidrag från Lennart J. Häggglunds Stiftelse för arkeologisk forskning och utbildning. Detta är vi mycket tacksamma för.

Kristian Kristiansen

Eva Englund

Tore Artelius

Om en arkeobotanisk analys och långhus från äldre järnålder vid Fjärås Bräcka i Halland

Gisela Ängeby, Riksantikvarieämbetet

Karin Viklund, Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå universitet

Abstract

The subject of this article is the presentation of an archaeobotanical analysis of a well-preserved single farmstead dating from the early Iron Age situated in a forested land which has never been cultivated, not far from Fjärås Bräcka in the northern part of the county of Halland. The archaeobotanical results from this well-preserved house-context and the results of investigations of extensive settlements in arable land are compared and discussed. Using this example, a description is given of how the archaeological remains of the well-preserved single farmstead produce a context which, on the whole, has the same chronological sequences as the extensive settlement with many buildings. It is rather the context and the shaping of the landscape that have produced the very great age of the three-aisled building from the Iron Age. In estimating settlement continuity archaeobotanical analyses can be decisive.

Inledning

Under de senaste 15 årens arkeologiska uppdragsverksamhet i sydvästra Sverige har utvecklingen gått mot en alltmer omfattande tvärvetenskaplighet. Stora arkeologiska linjeprojekt har främst genomförts i fulläkersbygdens starkt nedodlade kulturlandskap, där analysmöjligheterna är begränsade p.g.a. fornlämningskontexternas ofta dåliga bevarandegrad. I denna artikel vill vi redovisa resultatet av en arkeobotanisk analys från en välbevarad förhistorisk ensamgårdsbebyggelse vid Orred, ett treskeppigt långhus för vilket det är möjligt att påvisa en månghundraårig brukningstid i äldre järnåldern. I ett nutidsperspektiv påträffades byggnaden i vad som närmast kan betraktas som ett oländigt markområde, och odling har i historisk tid endast förekommit marginellt. Den direkta kopplingen mellan boplatskontextens bevarandekvalitet, och möjligheten för kunskapsproduktion utifrån källkritiskt godtagbara naturvetenskapliga analyser, blir i ett sådant sammanhang mycket tydlig. Resultaten av den arkeobotaniska analysen från denna bosättning ställs också i förhållande till beskrivningen av en både tidsmässigt och geografiskt närbelägen mycket stor boplats vid Tom uppe på Fjärås

Bräcka i ett intensivodlat landskapsläge som kan antas ha varit mycket centralt under äldre järnålder. Genom att parallellställa de arkeobotaniska analysmöjligheterna och resultaten från två strukturellt mycket olikartade bosättningar vill vi bl.a. peka på två saker. Eftersom dagens större exploateringar i första hand berör områden som kan beskrivas som centrala ur både politisk-ekonomisk såväl som mental och föreställningsmässig karaktär, blir innebörden att de kvalitativt mest kunskapsrika analysresultaten i procentuellt högre grad härrör från något som vi kan kalla för en utgårdsbebyggelse. Detta gestaltas av förhållandet i de exemplen som denna artikel redovisar, nämligen mellan den starkt nedodlade miljön vid Tom uppe på Fjärås Bräcka och den välbevarade ensamgården på de fuktsanka ängarna nere vid fjorden. Det har visat sig att dessa kunskapsrika miljöer, vilka idag ofta återfinnes i skogsmark, ofta indikeras av förekomsten av flacka röjningsrösen (Ängeby & Connelid 1997). Undersökningsresultaten från platser som Orred påvisar också det stora antikvariska behov som föreligger när det gäller skyddet av röjningsröseområden. Undersökningar visar att röjningsröseområden bör betraktas som komplexa fornlämningsmiljöer med både gravar och bosättningar,

Figur 1 Fjärås Bräcka är förvisso känd för sina exceptionella fornlämningsmiljöer, men åsen präglas också av en långtgående förstörelse i form av stora grustag som pågått under hela 1900-talet, och alltjämt pågår. Miljön är i sig därmed något som kan liknas vid en antikvarisk paradox. Vi kan å ena sidan vara rimligt säkra på att Bräckan representerar ett landskapsrum som hade mycket viktiga funktioner under järnåldern, och i forskningssammanhang beskrivs detta som en av Hallands centralplatser. Å andra sidan har samtidigt bevarandesituationen för miljön varit utomordentligt ihålig, även i bokstavlig mening. Trots medvetenheten om miljös värde fortgår den omfattande grustäktsverksamheten. Fotot visar grusplatån på vars krön bosättningen vid Tom ännu ligger kvar. Före årets slut kommer landskapsbilden att vara oåtekallerligen förändrad. Bilden är tagen med utsikt från den s.k. Förlandavägen som är en av Hallands äldsta kända färdleder. Leden kantas av flera gravhögar och rösen. Foto mot sydväst, Gisela Ångeby.

Figure 1 Parts of the terminal moraine at Fjärås Bräcka are certainly known for their many exceptional, ancient monuments, but the pronounced feature is the large gravel-pits which have been worked since the beginning of this century. Such gravel-pits continue to be worked on a large scale, despite the awareness of the very rich cultural values that constitute the milieu of Fjärås Bräcka. The photograph shows the location of the Tom settlement at the top of the gravelplateau, but before the end of this year the scenery will be irrevocably changed. *Photograph:* Gisela Ångeby, National Heritage Board.

och långt ifrån endast lämningar av äldre tiders agrarhistoria.

Den ensamliggande gården låg vid Orred inte långt från den riksbekanta fornlämningsmiljön vid Fjärås Bräcka. Dateringar visar att bostadshuset stått på en och samma plats under slutfasen av den förromerska järnåldern och fram genom hela den romerska järnåldern. Gården påträffades i vad som utifrån den arkeologiska forskningstraditionen i allmänhet uppfattas som ett ovanligt landskapsläge. Både miljö och arkeologiskt fyndmaterial vid Orred ger uttryck för att detta varit en ordinär agrar bosättning, ingen rikedom eller centralitet kan anas. Men samtidigt visar resultaten att denna gård, och gårdplatsen i allmänhet, haft en mycket central funktion inom samhällsideologin under långa perioder. Huset har omhulats som en social varelse med en tydlig identitet och mental funktion för inbyggarna på gården (Tringham 1995, Bailey 1990, Samson 1990, Brück & Goodman 1999). Vårt andra syfte är att ställa resultaten från undersökningen av ensamgården i relation till den bebyggelse från äldre järnålder som påträffades vid byn Tom uppe på Bräckan så sent som våren 1999.

Inledningsvis ska också tilläggas att resultaten av undersökningen vid Orred, och en diskussion kring det sydskandinaviska långhusets brukningstid under äldre järnålder, publicerats i "Kring västsvenska hus –boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid" utgiven av arkeologiska institutionen föregående år (Ångeby 1999). I detta sammanhang ges därför endast en kortfattad bild av undersökningsresultaten vid Orred. Analyserna finns också redovisade i rapporter från Miljö- arkeologiska laboratoriet vid Umeå universitet (Viklund 1995, 1996).

Miljöernas kunskapspotential

Under 1994 resp. 1999 gjordes utgrävningar av långhusbebyggelse från äldre järnålder på några platser i Hallands fornlämningsrikaste socken, Fjärås, i landskapets nordligaste del. I arkeologiska kretsar är Fjärås socken mest bekant genom de många fornlämningar som återfinns på och invid den märkliga isälvsavlagringen Fjärås Bräcka. I

åsens västsluttning ligger det stora Li-gravfältet som tilldragit sig arkeologers intresse alltsedan 1500-talets slut. Längs med åsen finns också ett flertal mindre gravfält från äldre järnålder. Så sent som 1997 undersöktes en flatmarksgrav från äldre järnålder bara ett stenkast söder om kyrkan, och vid Limmanäs i Bräckans södra ände finns monumentala gravhögar från bronsåldern. På Bräckan gjordes också några av de tidigaste undersökningarna av bebyggelse lämningar från förhistorisk tid i Västsverige, då Georg Sarauw gräver ut en fragmentariskt bevarad vikingatida smedja år 1913 (ATA, Lindälv 1980:241). Men det är framförallt det stora gravfältet, med de över hundratalet resta stenarna, som inneburit att miljön på och invid Fjärås Bräcka "i alla tider" kommit att betraktas som central ur bebyggelsesynvinkel i förhistorien. Monumenten har också återkommande beskrivits och avbildats av olika århundradens antikvarier (Richardson 1752, Bexell 1931, Sjöborg 1822, Hofberg 1880, ATA). Dessvärre präglas också Fjärås Bräckamiljön av de kraftiga ingrepp som under hela 1900-talet pågått i form av stora grustag. Miljön är i sig därmed något som kan liknas vid en antikvarisk paradox. Vi kan å ena sidan vara rimligt säkra på att Bräckan representerar ett landskapsrum som hade mycket viktiga funktioner under järnåldern, och den arkeologiska retoriken i forskningssammanhang utgår alltid i grunden ifrån att detta varit en av Hallands verkliga centralplatser. Å andra sidan har samtidigt bevarandesituationen för denna miljö varit utomordentligt ihållig, detta även i bokstavig mening. Trots medvetenheten om miljöns värde fortgår den omfattande grustäktverksamheten. På något vis känns det som om den kan göra det därför att bl.a. den arkeologiska kåren sedan länge bestämt att detta var en mycket speciell miljö under järnåldern. Det ryms också en paradox i det faktum att den klassas som både "central" och som en "stormansgård", trots att de arkeologiska resultaten när det gäller påvisad bebyggelse i källkritisk mening varit mycket magra (Arbman 1954, Lundqvist 1997:23). Nu är inte tanken att i denna artikel ytterligare beskriva miljöns kulturhistoriska tyngd. Denna kan ändå främst genom de många gravplatserna definieras som en av kulturlandskapets centralplatser i både mental och politisk mening under järnålder (Näsman 1998:2).

Samtidigt är det först nu som omfattande bebyggelse-lämningar har dokumenterats i den starkt nedodlade och skadade miljö som Fjärås Bräckas krönområden är.

Vid byn Tom i Bräckans södra ände undersöktes i två etapper senhösten 1998 och våren 1999 en större boplatstyta med lämningar av treskeppiga långhus från bronsålder och äldre järnålder. De arkeobotaniska resultaten från undersökningen visar att möjligheterna att utföra en arkeobotanisk analys av den kvantitativt mycket omfattande bebyggelsen vid Tom är begränsad i förhållande till en boplatssåsom Orred. Större boplatssmiljöer från brons- och järnålder har i de flesta fall i Halland påträffats i den kustnära fullåkersbygden (Carlie 1994 & 1999), och därför är både det subtila arkeobotaniska materialets kvantitet ringa och kontexten ofta oklar och det källkritiska förhållandet därför diskutabelt när det gäller större boplatssundersökningar (Lundqvist 1996 & 1999).

Bebyggelsernas representativitet

Vid Tom återfanns som ovan nämnts ett stort antal treskeppiga långhus från brons- och äldre järnålder. Men trots att det vid Orred endast rörde sig om en ensamgård har de båda bosättningarna till stor del omfattat samma kronologiska bebyggelsesekvenser, d.v.s. yngre bronsålder/äldre järnålder. Detta går att påstå eftersom det vid Orred är möjligt att påvisa en byggnads hela brukningstid, medan husen vid Tom i vår bearbetningstradition blir till punktuella nedslag i tiden. I diskussioner kring husens brukningstid och sociala funktion lämnar naturvetenskapliga analyser ett viktigt underlag. Genom analyserna, ofta kopplade till makrofossilanalyser, osteologi och C14-dateringar, får vi i högre grad möjlighet att utifrån konkreta data föra en diskussion kring brukningstidens längd. Genom de arkeobotaniska analyserna är det också möjligt att påvisa depåer av både profan och mer rituell karaktär, och analysresultaten bidrar på så vis till en ökad förståelse av bostadshusets sociala kontext (Kriig & Petterson 1996, Regnell 1997, Viklund 1997, Artelius 1999)

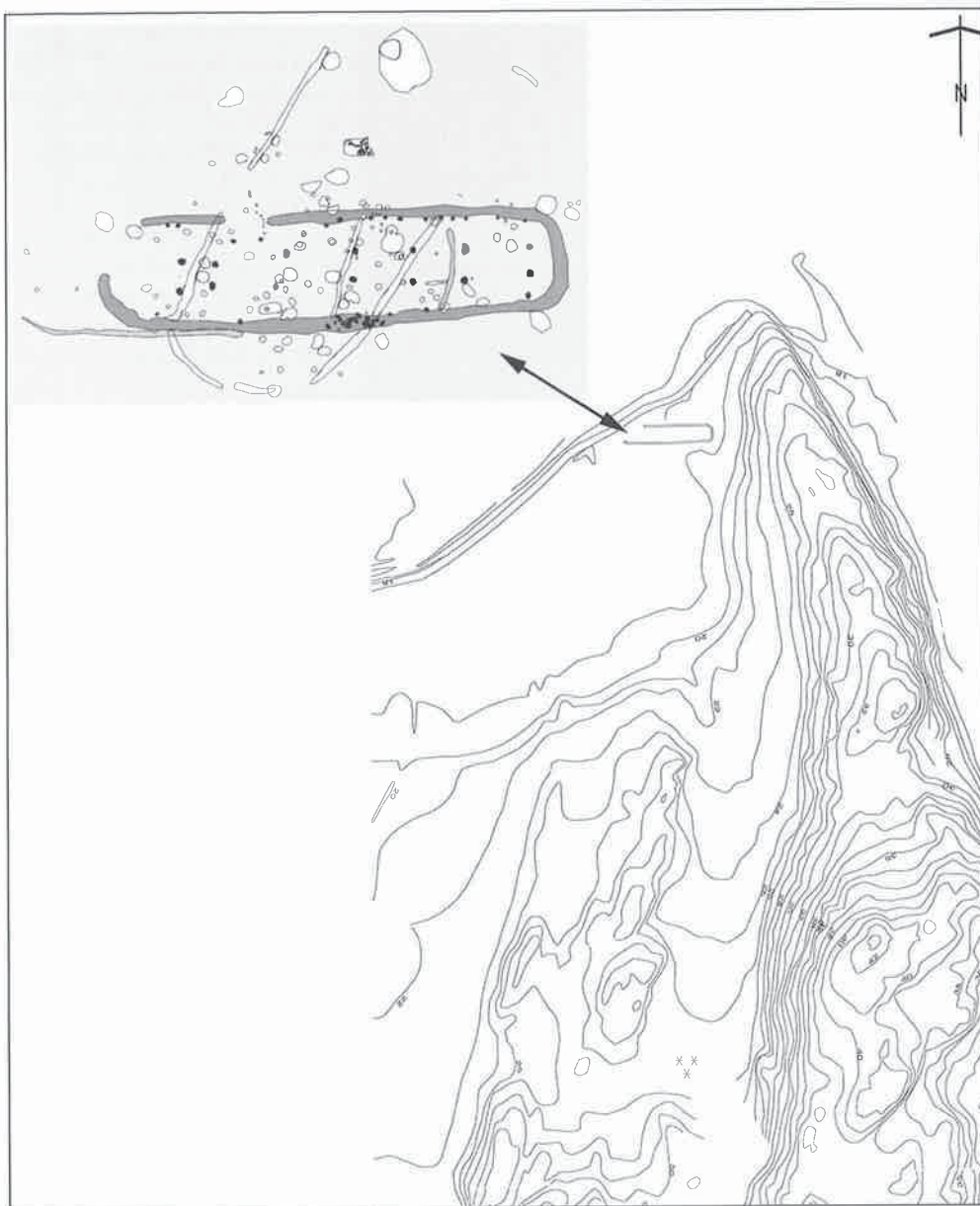
Både bebyggelsen vid Orred och Tom har som ovan nämnts haft en nära rumslig anknytning till de centrala fornlämningsmiljöer som präglar Fjäråsbygden och Fjärås

Bräcka i synnerhet. Orred och Tom utgör två samtida bebyggelseenheter och de har legat i anslutning till en miljö som både fysiskt och mentalt spelat en central roll för lokalsamhällets kulturella identitet. De gravar som blivit arkeologiskt undersökta vid Tom (Olson 1968, Lundborg 1969, Weiler 1996) och vid Må på krönet av Bräckan mellan Fjärås kyrka och Li-gravfältet (Lindälv 1980, Ångeby 1998) har med dateringar till brons- och den äldre järnåldern en direkt kronologisk anknytning till bosättnings-tiden vid både Orred och Tom.

Orred och Tom representerar emellertid två helt skilda bosättningstyper; dels lämningarna efter en "vardaglig" agrar ensamgård vid Orred som i bebyggelsearkeologiska analyser skulle tolkas som en tidsmässigt begränsad (kortvarig) bosättning, dels lämningarna efter ett centralt, mycket omfattande och anläggningsintensivt boplatssområde vid Tom med flera dokumenterade hus inom en stor yta. Vid Tom påträffades bl.a. ett långhus som har varit minst 44 m långt och som kan tolkas som en huvudgård. Storleken på byggnaden och den inre stolpsuppsättningen uppvisar närmast identiska likheter med hus tolkade som hallar (Herschend 1995:208). Boplatsskulle i bebyggelsearkeologiska analyser karakteriseras som en "centralboplatss". Frågan är vad denna centralitet innebär, och framförallt uttrycker. Det synes som om en arkeologisk tradition låst fast oss i våra egna föreställningar när vi gör bedömningar av vad som skall definieras som varande av central betydelse för en befolkning under järnåldern.

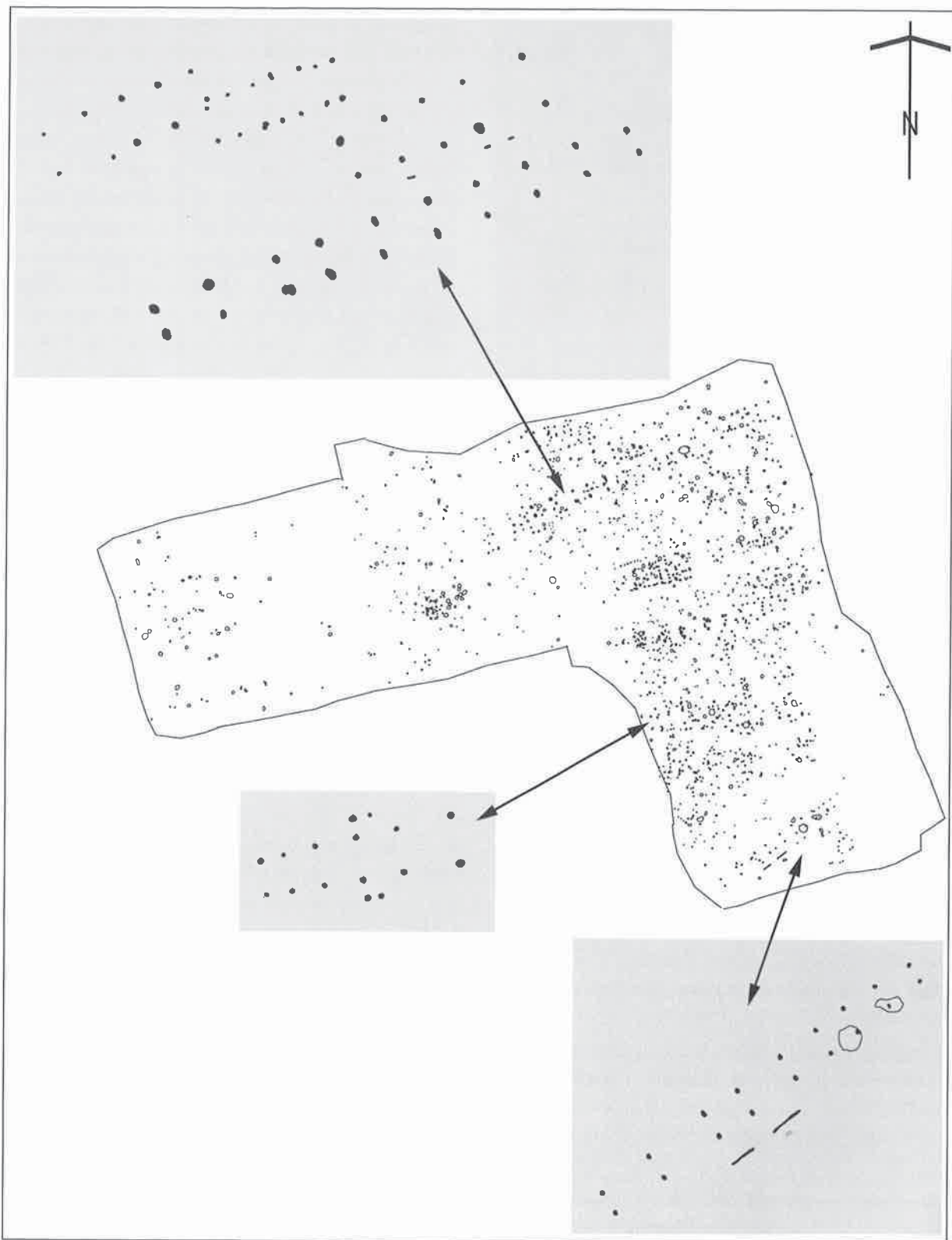
Boplatssernas lokalisering skiljer sig markant åt. Topografin vid Orred kan närmast beskrivas som ett sadelläge i fuktig mark mellan två låga bergryggar, och med finlera som dominerande jordart. Gårdsbebyggelsen har varit uppförd på en flack moränavsats som sköt ut i leran, i ett neddraget läge med full exponering mot norr. Bosättningsläget är, ur vår nutida bedömningshorisont, ovanligt i förhållande till väl-dränerade och solbelysta krönlägen i lätta jordarter. Bebyggelsen vid Tom följer däremot ett i regionen mera välkänt lokaliseringsmönster med en mängd hus placerade på dränerande grusmark i en svag västslutning. Trots en stor skillnad i anläggningstäthet och rumslig struktur mellan Orred och Tom, är det

Figur 2 Långhuset vid Orred har legat direkt ovanpå en äldre, och mycket bred byggnad. Huset har i sin tur bestått av två byggnadsfaser, som här markerats i gråtoner. Ensamgården har legat i ett neddraget läge i skydd av en långsträckt bergsrygg åt öster men med en helt öppen exponering mot den flacka lerslätten i norr. Genom att huset låg i en miljö som inte odlats under historisk tid var byggnaden välbevarad, bl.a. dokumenterades tröskelstenar och fragment av ett lergolv. Det arkeobotaniska materialet fanns främst i takbärande stolphål och i anslutning till husets väggar. Husplan, skala 1:500.

Figure 2 The long-house at Orred showed two different building phases (House 2a and 2b, here illustrated by different shades of grey) that were situated above an older and a very broad building (House 1). The single farmstead built in a low-lying position sheltered by a long and narrow mountain-ridge to the east but with an open exposure towards the clayey plains in the north. The long-house was found in non-arable land and the conditions for preservation were therefore better. House-plan on a scale of 1:500.

Figuren på föregående sida

Figur 3 Exempel på några av de långhus som dokumenterades vid Tom på Bräckan i år. De inre takbärande stolphålskonstruktionerna framträder tydligt och en typologisk-kronologisk jämförelse tyder på att byggnaderna är från yngre bronsålder och äldre järnålder. Det mycket stora huset kan dateras till romersk järnålder. Fyndmaterialet är däremot förhållandevis blygsamt och inget kulturlager finns bevarat. Detta innebär att husen, ställt i förhållande till resultaten från Orred, sannolikt endast kommer att kunna representera punkter i tiden. Husplaner, skala 1:500. Schakt- och anläggningsplan, skala 1:1500.

Figure 3 The figure demonstrates some of the three-aisled long-houses found at the settlement at Tom on Fjärås Bräcka (RAM no 504). The traces left by roof-supporting posts appeared more or less clearly on the stripped area. On the basis of typological and chronological comparisons, the buildings can be dated to the late Bronze Age and Iron Age. A C-14 dating of a hearth which stratigraphically covered a roof-bearing posthole from the very large building gave the period A.D. 380-440 (1 sigma), and is thus a terminus postquem dating. However, in proportion to the extensive settlement the artefactual remains are rather poor and a culture-layer is missing. This also means that the results from the houses at Tom, when compared with the results from the single farmstead at Orred, will probably represent single points within a considerable range of time. Houses on a scale of 1:500, plan on a scale of 1:1500.

framförallt den enkla ensamgården som här kan bidra med mest information kring den äldre järnålderns agrara produktion och ekonomiska organisation.

Boplatserna hade däremot gemensamt att ingen av dem var kända sedan tidigare och de fanns därför inte upptagna i fornminnesregistret. Orredsboplatsen upptäcktes i samband med inventeringar och systematiska provschaktsgrävningar vid en arkeologisk utredning, medan boplatserna vid Tom upptäcktes först efter tips från en privatperson som iakttagit "fläckar" i marken i samband med pågående grustäktarbeten, som då fick avbrytas. Mycket hade alltså redan hunnit bli bortgrävt utan någon som helst dokumentation. Anläggningsfrekvensen vid Tom talar sitt tydliga språk, och hur mycket av fornlämningen som försvunnit i grustäktens sållningsapparater och krossmaskiner vill vi inte veta. Med andra ord, riksintresseområdet Fjärås Bräcka står både som bevis för kulturmiljövårdens skyddsåtgärder såväl som dess

misslyckande i förmågan att bevara och skydda de värdefulla fornlämningsmiljöer som också funnits på åsen söder om bronsåldershögarerna vid Limmanäs.

Ensamgården vid Orred

Bebyggelsen vid Orred har legat i oförstörd mark som inte odlats och avtrycken av husen påträffades under ett avsatt kulturlager. Lämningarna utgörs av två långhus och dessutom kan två byggnadsfaser beläggas för det yngre av de två husen (Hus 2a och 2b). Dessa hus har legat på exakt samma yta. Om det yngre huset, Hus 2b, präglas av en mycket lång brukningstid så framstår det äldsta huset, Hus 1, också som atypiskt men då i första hand genom sin ovanliga bredd, hela 12 m. Detta äldsta och betydligt mer fragmenterade hus från förromersk järnålder kommer dock inte att behandlas närmare i detta sammanhang. Däremot har den arkeobotaniska analysen givit intressanta resultat, och en ovanligt stora mängd bränd säd tyder på att det kan röra sig om lämningar av ett större förråd av säd som funnits i ena änden av detta breda hus. Säden har troligen inte varit rensad, ej heller tröskad, eftersom det i materialet finns stora mängder ogräsfrön samt rester av halm och ax. Vid en brand har materialet spritts omkring och bl a deponerats sekundärt i rännorna.

Det yngre huset på platsen omfattade, som ovan nämnts, två tydligt identifierbara byggnadsfaser. Det äldre skedet representeras i en väggränna som återfanns löpande ut ett stycke utanför den yngsta byggnadsfasens västra gavel (figur 2). Rännans fyllning, som avvek markant från fyllningen i de övriga rännorna, bestod av starkt orange-färgad och närmast pulveriserad, hårt förbränd lera. En jordanalys visade att väggen bestått av lera uppblandad med gödsel. Analysen visade också att väggen utsatts för stark hetta och byggnaden torde ha brunnit häftigt (Viklund 1996), men av fyllningens karaktär att döma har branden endast härjat i husets västra del. C14-datering från den äldre fasen visar att huset uppförts under 100-talet f.Kr. Mycket snart efter branden uppförs Hus 2b. Vid nybyggnationen har man valt att maximalt utnyttja det äldre husets grundplan, och den oskadda delen av det äldre husets vägg har av iakttagelserna i fält att döma även

ingång i det nya husets väggkonstruktion. Huset flyttas bara ett par meter i dess längdaxel. Grundplanen till den yngre fasen fanns i stort sett komplett bevarad. Huset var 30 m långt och 6 m brett. Taket bars upp av sju par stolpar,

väggarna markerades av rännor och utmed den norra långsidan har funnits en ingång. En miljöarkeologisk analys visar att väggarna kan ha varit byggda av torv (Viklund 1996).

Figur 4 År 1966 undersökte Gösta Olson en gravgrupp i Bräckans södra ände (Raä 152:1-3). Gravarna låg ca 350 m nordväst om bosättningen vid Tom. Bilden visar en av dessa, en 16 m i diameter stor stensättning med mittröse och fyra inre stenkretsar, under utgrävning. I graven låg bl.a. en bandformig fibula av brons från 200-talet e.Kr. På samma plats undersöktes också fyra härdgropar, och en av dessa har ^{14}C -daterats till förromersk järnålder (Olson 1968, Lundborg 1969). Bakgrundsmiljön visar den då ännu oförstörda grusåsen. Det inringade området i bilden vänstra hörn anger ungefär platsen för bosättningen vid Tom, och där skulle den komma att ligga i ytterligare 32 år innan den upptäcktes i samband med grustäkterna. Fotot är taget från NNV av Gösta Olson 1966. (Hallands läns museers bildarkiv).

Figure 4 In 1966, a group of graves were investigated at the southern end of Fjärås Bräcka (RAM no 152:1-3). The graves were situated only 350 m north-west of the site remains at Tom. The photograph shows one of the graves under excavation. A bow fibula dating from A.D. 200 was found among other objects in the monument. A hearth nearby was C-14 dated to the pre-Roman Iron Age (Olson 1968, Lundborg 1969). The background shows the gravel ridge still undestroyed by gravel-pits. The marked area in the upper left-hand corner indicates the approximate location of the Tom settlement, and there the site was to remain for another 32 years before it was discovered. Photograph: Gösta Olson, 1966, Halland County Museum.

Boplatsen vid Tom

Grustäkter omger boplatsen åt alla håll förutom i väster, där marken sluttar ned mot gammal fjordbotten. Grusåsen har under lång tid omformats av täkterna och platsens ursprungliga topografi är svår att föreställa sig idag. Av hustyper och keramikfynd att döma sträcker sig bebyggelsesekvensen vid Fjärås Tom något längre tillbaks i tiden än den vid Orred. En serie vedartsbestämda kolprover har lämnats för C14-analyser, och de prover som hitintills har hunnit bli klara har givit en datering till yngre bronsålder period V, (1040–840 f. Kr.), och tre dateringar vilka faller inom intervallet 245–445 e.Kr, d.v.s. romersk järnålder (kal. en sigma, T-14318–14321). Av dateringarna och de olika hustyperna att döma har det under romersk järnålder åtminstone funnits tre samtidigt existerande gårdsheter inom den undersökta ytan.

Vid Tom dokumenterades ett mycket stort antal boplatslämningar som främst var stolphål (figur 3). Både stolphålens kvantitet och spridning inom ytan visar att en mängd hus funnits på Bräckaåsens krön men bara 12 olika byggnader är möjliga att säkerställa. Vi kan dock vara rimligen säkra på att betydligt fler hus döljer sig bland stolphålen. Vid Tom har bara husens takbärande stolpar kunnat dokumenteras, väggarna är således i stort sett helt borta. De tydliga hus som identifieras på ytan utgörs av treskeppiga långhus och bland dessa finns åtminstone tre eller fyra olikartade byggnadsskick företrädna. Husen kan huvudsakligen delas in i en grupp av mindre, 13–18 m långa hus med omkring 3,5–4,2 m breda och svagt konvexa mitterskepp och en grupp av stora, mellan 20 och upptill 32 m långa hus med smala, ca 1,5–2,5 m breda mitterskepp. Vidare finns hus med divergerande inre stolpuppställningar, och till ett av dessa hus hör också två motställda ingångar av kraftiga stenskodda stolpar. Bland husen vid Tom utmärkte sig särskilt en mycket stor byggnad. Huset som har en mätbar längd av 44 m mellan de yttersta paren takstolpar bör till sin fulla längd kunna uppskattas till 50 m (se figur 3). Kol från en härd som mycket tydligt överlagrade ett av husets takbärande stolpar har C14-daterats till 380–440 e.Kr. (kal. en sigma, T-14318), ett tidsvärde som således ger en terminus post datering av

byggnaden till senromersk järnålder. Ännu kvarstår kolprover från olika anläggningar i huset som inte är färdig-analyserade, bl.a. kol från en avfallsgrop som fanns på plats innan huset byggdes ovanpå denna. Huset torde vara ett av de största från perioden som hitintills dokumenterats i Halland.

Härदार, kokgropar och (avfalls)gropar låg relativt spridda inom området. I förhållande till boplatsens omfattning var fyndmängden dock begränsad, och fynden påträffades uteslutande i anläggningar nedgrävda i gruset. Totalt insamlades 16,4 kg keramik. Med tanke på boplatsens omfattning och dess centrala karaktär syns detta som en blygsam mängd, inte minst om man beaktar att endast en obetydligt mindre mängd keramik (endast 500 g), påträffades vid ensamgården i Orred. Bland keramiken från Tom finns emellertid flera olika kärstyper representerade, bl.a. hankkärl, små koppar och stora förrådkärl, och andelen dekorerad keramik är större än i Orredsmaterialet, som också uppvisar större fragmenteringsgrad. Vidare påträffades vid Tom några malstenar och knackstenar, mycket litet brända ben, enstaka hartser och någon flinta. I ett stolphål låg en hel vävtyngd, och i fyra andra takbärande stolphål har sannolikt lerkärl, satta upp och ned, och ett stort stycke vitlysande kvarts, deponerats i stolphålen som husoffer (jfr Carlie 1999). Den arkeobotaniska analysen på jordprover, tagna i serier av takbärande stolphål och några stora avfallsgropar, visar att dessa i regel innehöll bränt växtmaterial i form av sädeskorn och småfrön, en del stråfragment, ljung och ängsväxter samt brända hasselnötsskal. Det rör sig dock om spridda förekomster i kvantitativt små mängder. Sädesslaget korn dominerar i samtliga analyserade anläggningar, men vete (skalvete), råg och havre finns också representerat med enstaka kärnor. Ogräsförekomsten i husen, med en dominans av nitrofiler tyder på en odlingsform med vårsådd och gödsling, och kornets framträdande roll i odlingssammanhang är väl belagd från tidigare undersökningar av samtida boplatser i Halland. Även när det gäller växtmaterialets spridning inom husen vid Tom känns mönstret igen, d.v.s. att ett stolphål, eller stolphålspar, härbärgerar en större mängd frön än andra i huset (Viklund 1999). Stolphålen innehöll således frön, men i jämförelse med Orred är materia-

let kvantitativt betydligt mindre, i överlag sämre bevarat, mer sönderbränt och också svårbestämt.

Det föreligger ingen utmärkande skillnad i föremålsuppsättningen som skulle kunna tyda på en social differens mellan boplatserna, i båda fallen illustrerar fynden snarare vad som kan förväntas finnas inom en vardaglig bosättningskontext. Men återigen visar det sig att det är den välbevarade ensamgården som kvantitativt givit mest fynd både i form av fler malstenar och löpare, fler vävtyngder, hartser och brända ben och inte minst utmärker sig gården utifrån den betydligt större mängden arkeobotaniskt material.

Arkeobotanisk undersökning från Raä 499 vid Orred

Den arkeobotaniska analysen från fornlämning 499 gäller jordprover i storleksordningen 2 l jord från 18 anläggningar. Tre av proverna var tagna i rännor som hör till den äldre husfasen (Hus 1). Resten togs från Hus 2b, dels i takbärande stolphål inom hela byggnaden, och dels i vägglinjen inom den del av Hus 2b som ej överlagrades 2a. Även några prover från en härd i Hus 1 och ett stort material från några kokgropar ca 100 meter från husen flottades och vattensållades och genomsöktes på växtmakrofossil. Två av kokgroparna är daterade till bronsålder.

Proverna från kokgropar gav magert resultat medan desamma från stolphål och rännor var jämförelsevis rika på fossilt växtmaterial. Det mesta av materialet är lagom bränt och mycket välbevarat, med t ex ytteragnarna på sädeskornen intakta. I rännorna från det äldre huset fanns omkring 100 ml bränd säd i varje prov. En hel del förkolnade frön av ogräs och ängsväxter hittades också. Minst fem olika kulturväxter finns representerade i de insamlade proverna från byggnaden (se tabell 2).

Korn

Korn är i stark dominans i materialet och det är nästan uteslutande skalkorn det rör sig om. Denna sortens korn börjar odlas på allvar under yngre bronsålder – tidig järnålder och blir snart det dominerande sädesslaget i hela landet under äldre järnålder. Det är också skalkorn som odlas

idag i Sverige, mest för uppfödning av grisar, men även till mat, t ex för produktion av de norrländska specialiteterna tunnbröd och palt.

Tre kärnor av naket korn identifierades också i Orred, i en ränna tillhörande Hus 1. Naket korn odlades mest under äldre perioder och försvinner i slutet av bronsåldern när skalkornet kommer. Senare förekommer bara enstaka fynd (Engelmark 1992, Gustafsson 1995).

Vete

Några vetekorn är av *aestivum-compactum* typ, dvs bröd-/kubbvete. Dessa veten är vanligast i mycket tidiga och mycket sena perioder av Sveriges förhistoria. Det är den typ av vete vi odlar idag i Sverige och som har funnits i odling under historisk tid, mestadels i mindre omfattning. I Orred hittades också ett par sädeskorn från ett annat slags vete med kärnor täckta av skal, s k skal- eller speltvete. Det rör sig troligen om emmer eller spelt som är vanligast fram till yngre bronsålder, men som kan förekomma senare (Engelmark 1992, Hjelmqvist 1979).

Havre

Sädeskorn av havre fanns i flera prover i Orred och de kan vara från odlad havre och/eller flyghavre. Dessa går inte att särskilja på enbart kärnorna, men en havrekärna i ett prov (ränna i det äldsta huset) hade kvar en yttre del, ytteragnbasen, som visar att den kommer från flyghavre. Det finns dock ingenting som motsäger att även odlad havre kan vara representerad. Generellt sett finns havre från bronsålder och framåt och denna börjar odlas i större skala under yngre järnålder, men den förefaller vara vanligare i Västsverige än i övriga delar av landet även under tidigare perioder (Viklund 1998).

Lin

Åminstone ett säkert linfrö hittades i Orred. Linet ser ut att finnas i odling redan under yngre bronsålder-förromersk järnålder i de sydligare delarna av Sverige. Flera accelerator-dateringar av linfrön till denna tid finns från nyligen gjorda utgrävningar, bl a för Öresundsförbindelsen (Gustafsson muntligen). I detta tidiga skede kan linet ha odlats både som fiber- och som oljeväxt, för att lite senare förädlas till

särskilda typer med lång ogrenad stjälk för fiberskörd och kort månggrenad stjälk för fröskörd. Många av fynden av linfrön kommer från de äldsta perioderna av järnåldern vilket kan peka på att fröna då spelat större roll. Med odling enbart för fibern kommer mycket färre frön i omlopp (endast utsädet) och därmed minskar chanserna att hitta dem. Dessutom kan linberedningen ha flyttats från det mångfunktionella långhuset till speciella byggnader, kanske placerade lite avlägset och inte funna och undersökta arkeologiskt i samma utsträckning som långhusen.

Råg

Som råg? markeras två sädeskorn som pga att de var mycket trasiga inte helt säkert kunde bestämmas. Av de här förekommande kulturväxterna är rågen det senast inkomna i Sverige, den börjar odlas på allvar först i yngre järnålder, men förekommer sporadiskt under äldre järnålder.

Ogräs

I Orred dominerar våtarv, målla och ogräshirs när det gäller fröna från ogräs. Inom gruppen ogräshirs finns höns-hirs och kavelhirs, alltså ettåriga kväveälskande gräs som växer och trivs i gödslade åkrar på lätta och varma jordar. Frön av ogräshirs är ganska vanliga i Halland under yngre bronsålder och äldre järnålder. Eftersom de gärna förekommer tillsammans med hirs, (men också t. ex korn) kan de ha kommit in med den odlade hirsen (*Panicum miliaceum*) som gör ett kort gästspel i Sydsverige under bronsålder. (se t. ex Hjelmqvist 1969, Larsson 1989, Viklund 1993)

Mållan är ett i ännu högre grad kvävekrävande ogräs som finns i relativt blygsamma mängder i Orred. Detta ogräs blir vanligt i slutet av bronsålder – början av järnålder, dvs samtidigt som skalkornet introduceras. Under tidigare perioder, och tillsammans med tidigare odlade sädeslag finns överhuvudtaget mycket få ogräsfrön, vanligtast då är enstaka frön från pilört. Ökningen av mållan, de övriga nitrofilerna och ogräsfloran överhuvudtaget, anses av flera arkeobotaniker spegla nya odlingsmetoder, framförallt gödsling med naturgödsel. På många håll i Sverige blir mållan ett dominerande inslag under äldre järnålder men i Västsverige är den ofta mer blygsamt re-

resenterad i prover från denna tid (Viklund 1998:137ff och där anförd litteratur).

I proverna från Orred finns också många frön av våtarv, även detta ett ogräs som är vårgroende och trivs på näringsrik, odlad, ganska öppen mark. Dessutom finns pilört, spergel och linmåra representerad, även dessa funna tidigare i prover från Halland.

Ett flyghavre hittades också. Dess förekomst under förhistorisk tid är oklar, mycket beroende på problemen med bestämningen (se ovan). Klart är att den har belagts som förkolnad eller i form av avtryck i keramik på enstaka platser i Syd- och Mellansverige under järnålder. Den trivs bäst på lerigare jordar och mycket pekar på att den i förhistorisk tid varit vanligast i Mälardalen (Hjelmqvist 1955, 1979).

Källkritik, kronologi

De tre proverna från det yngre husets ränna, A 5101, var rikare på frön än stolphålsproverna, något som kan tyda på att där finns inblandningar från det äldre skiktet. Med ett så stort parti säd som det ser ut att ha varit i det äldre huset är risken för kontamination stor just här, där den yngre rännan skär det äldre huset. Stolphålen i yngre huset och framförallt de i norra raden bör vara mer pålitliga och det är därför dessa som huvudsakligen kommit ifråga vid tolkningarna.

Sammansättningen hos det arkeobotaniska materialet är dock inte lika i det äldre och det yngre bosättnings-skedet. Detta pekar på att sammanblandningar haft liten betydelse. I stolphålsproverna från det yngre huset finns korn-havre-vete, i äldre rännan ses sammansättningen korn-havre-naket korn. Denna bild stämmer väl in på dateringar av den äldsta bebyggelsen på platsen till tidig förromersk järnålder och det yngre till romersk järnålder. Särskilt naket korn är en ganska säker indikation på en viss ålder, detta minskar kraftigt till förmån för skalkorn under yngre bronsålder och är mycket sällsynt i det arkeobotaniska materialet från senare perioder.

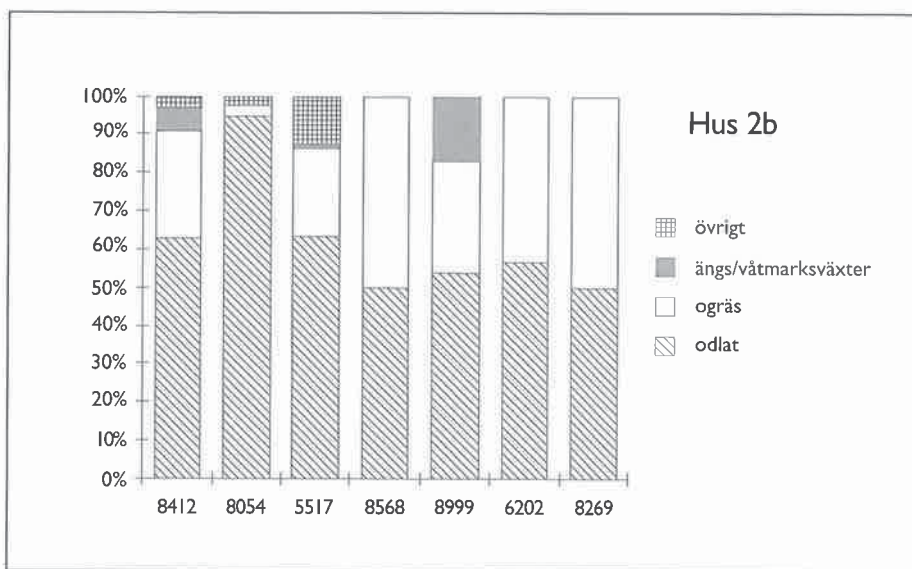
Också bland ogräsfröna finns en liten men tydlig skillnad i sammansättning mellan de kronologiskt åtskilda husen. I de äldre lämningarna dominerar våtarv kraftigt över mållan och där finns också ogräshirs. I de yngre är

mållaförna fler än fröna från våtarven. Denna bild stämmer väl med den vi har utifrån tidigare undersökt västsvenskt material, som visar tendens till stadig ökning av mållaförekomsterna under järnåldern (Viklund 1998).

Sädesförråd och fåhus

I proverna från det äldsta husets ränna (Hus 1) hittades ovanligt stora mängder bränd säd och sannolikt rör det sig om lämningar av ett större förråd av säd som funnits i denna änden av huset. Säden har troligen inte varit rensad, kanske inte heller tröskad, eftersom det bland den finns stora mängder ogräsfrön samt rester av halm och ax. Vid branden har materialet spritts omkring och bl a deponerats sekundärt i rännorna.

Växtlämningarna i det yngre huset är mindre av "depåfyndskaraktär" och mer typiska för stolphål i sitt innehåll, dvs de innehåller lite säd, lite ogräs och lite starr och gräs. Typiskt är också att provet närmast gaveln gav mycket lite frön och att ett stolphål gav betydligt mer än övriga. Det sistnämnda är ett mönster som går igen i många järnåldershus. Ofta rör det sig om stolphål nr två eller tre från ena gaveln, ofta i väster, ibland mer i mitten av huset. Detta bör tolkas som spåren efter sädeslagring, kanske tröskning och sädesrensning. Man skulle alltså ha använt en sektion i långhuset som tröskloge och kornbod. Vidare finns i några fall indikationer på att lergolv kan ha varit underlag för tröskningen, liksom i historiskt kända trösklogar i Sydsverige. En sammanställning av arkeo-

Tabell 1 Olika växters andel i takbärande stolphål från det yngre huset (Hus 2b). 6202, 8999, 8568, 8412 samt 8269 är fem av sju stolpar placerade utmed den norra takbärande linjen, medan 5517 och 8054 är stolpar i den södra takbärande linjen i husets östra ände. Kol från stolphål 8054 och 5517 har C14-daterats till AD 540–660 resp. AD 600–750 (kal. en sigma). Nyligen har också en datering utförts på takbärande stolphål 8412, som givit AD 240–420 (kal. en sigma). Dessa tidsvärden kan jämföras med de övriga dateringarna från huset, utförda på kol och skalkorn, som faller inom perioden 100 BC–220 AD (för en diskussion kring husets brukningstid, se Ängeby 1999).

Table 1 The table shows the proportions of different cereals found in roof-bearing postholes from House 2b. Charcoal from postholes 8054 and 5517 has been C14-dated to A.D. 540–660 and A.D. 600–750 respectively (1 sigma). Recently, a C14-dating was made on charcoal from posthole 8412 which gave the value A.D. 240–420 (1 sigma). These datings should be compared with other C14-dated features of the house which lie between 100 B.C and A.D. 220 (for a further discussion of the occupation of the house, see Ängeby 1999).

botaniska och arkeologiska data från flera långhus från järnålder visar på ovannämnda mönster och att trösklogenkornboden legat nära köket och härden (Viklund 1998:110–129). Detta var antagligen en praktisk och självklar lösning. Man utnyttjade värmen för torkning av säden. Dessutom hörde sädesskördarna till människornas sfär, de skulle så småningom ge mat och dryck i olika former. I Orredshuset är det nära stolphål A 8999 som sädesförråd och kök troligen har legat, d.v.s. i anslutning till det tredje stolphålet från västra gaveln räknat (se tabell 1), som också svarar mot det största utrymmet i huset, vid ingången.

Lagårdsdel kan ha funnits i andra änden av huset. Där finns de största förekomsterna av ängs- och våtmarksväxter i huset, fastän mängderna är blygsamma. Här kan tilläggas att vi i det halländska och bohuslänska järnåldersmaterialet ännu inte sett några större mängder ängsväxtfrön som indikation på fåhus. Med hjälp av också markkemi har man dock på några platser konstaterat att man hållit djur i ena delen av husen och att det där också funnits frön från ängs-våtmarksväxter, men i små mängder (Viklund 1998:120f,127ff).

Jordbruket

Man har alltså under hela bosättningsstiden haft ett jordbruk med odling av skalkorn som huvudgröda. Övriga sädeslagsfynd kan ses som mer tillfälliga inblandningar i denna gröda. Ogrässammansättningen pekar på att kornet odlats i ensäde med vårsådd och gödsling och att en viss utveckling sker under de båda bosättningsperiodernas tid. Vatarven och ogräshirsen i den äldre fasen pekar på en odling mer av trädgårdstyp, med intensivare skötsel av odlingarna, ogräsrensning, sådd i rader t. ex. Mållans övertag i den senare fasen visar att en ny odlingsform etablerats, ett jordbruk mer av den typ vi känner från historisk tid, med naturgödsel och bredsådd, troligen på större arealer. Denna bild är generell över ett större område: romersk järnålder är en period med exceptionellt likartat och ensartat jordbruk över hela Sverige då grödan är skalkorn och det dominerande ogräset målla. När det gäller vilka marker som tagits i anspråk för odling pekar ogräs-

floran på ganska grov och lätt jord, kanske finare jordar tas i bruk under en senare fas.

Sammanfattning

Proverna från Fjärås 499 har givit en hel del arkeobotaniskt material som är tolkningsbart tack vare förtjänstfull uttagning och prioritering av prover. På grund av överlagringen fanns risker för kontaminationer med material från andra bosättningsfaser varför försiktighet och urval av prover har tillämpats.

Frömaterialet är relativt stort och artrikt. Ett par större "depåfynd" samt stolphål och rännen med frömateriale finns representerade. Det mesta av den arkeobotaniska informationen överensstämmer med den bild vi har sedan tidigare, t ex de kronologiska skillnaderna vad gäller sädeslag och ogräs. När det gäller spridningen av olika växtslag inom husen är det yngre huset helt typiskt för långhus från äldre järnålder. En koncentration av säd i stolphål i väster och mot mitten visar på var en bostadsdel med sädesförråd/kök bör ha legat. En fåhusdel kan ha funnits i huset. Viss indikation på detta finns genom förekomster av starr och gräs i ett stolphål i östra änden.

Diskussion

Synen på långhusens typologi och kronologi i Västsverige har främst sin utgångspunkt i danska boplat- och byggnadsundersökningar, och framförallt är analogier med förhållanden i Jylland tydliga. Huskonstruktionernas eget "typologiska system" präglas bl.a. av att byggnaderna anses ha haft mycket korta användningsperioder. Begreppet "en generation" används återkommande och vanligtvis åsyftas då en brukningsperiod av ca 30–50 år, och ibland förekommer att en generation uppskattas till 75–100 år. En innebörd av att enskilda byggnader kan ha existerat under hundratals år blir att dessa återfinns inom flera arkeologiska perioder och typologins bräcklighet blir då tydlig. Detta medför även i förlängningen att vår syn på samhällets organisatoriska utveckling kommit att framstå som förenklad.

Anl nr:	8269	8412	8054	5517	8568	8999	6202	5101	5101	5101:5	5039:1	6391:1	6391:2	6449
Anl typ:	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Stolphål Hus 2b	Ränna Hus 2b	Ränna Hus 2b	Ränna Hus 2b	Ränna Hus 2b	Ränna Hus 1	Ränna Hus 1	Ränna Hus 1
Växtinnehåll ODLADE VÄXTER														
korn		27	18	7	20	40	19	116	41	127	2	90ml	50ml	150ml
havre		6								4		12	6	12
vetete		3				1+2?								
naket korn														3
råg		2?												
lin			1?											
sädeskorn, obestämda					20	33		48						
OGRÄS														
våtarv		10			2		5	4		2		538	1210	2
målla		9	5	6	6		3	3		8		36	80	
dån												14		
åkerspergel			2		2									
ogräs					2									56
flyghavre														
pilört			3		3			2		2		5		6
Övriga ogräs:		9	3		2							9		
ÄNGS-VÄT MARKS VÄXTER														
starr			5											
gräs			2							2			10	
ÖVRIGT					8	2							20	7
strånoder, grovt gräs												x	3	
axdelar av korn												x		
lösa groddar av korn														x

Tabell 2 Sädeskorn, frön och andra växtlämningar i de olika anläggningarna, ekologiskt grupperade. ? = ej definitiv bestämning. Inom gruppen Övriga ogräs finns grönkavel, trampört, åkervinda, linnmåra, (sparv)vicker, penningört. Inom gruppen Övrigt finns smörblomma, hallon, vicker, viol, måra, korsblommig växt.

Tabel 2 Cereal grains, seeds and other botanical remains in the various features, grouped ecologically. ? = not a definite determination. The other arable weeds (Övriga ogräs) comprises *Scleranthus annuus*, *Polygonum aviculare*, *Fallopia convolvulus*, *Galium spurium*, *Vicia tetrasperma*, and *Thlaspi arvense*. The group Others (Övrigt) comprises *Ranunculus* sp, *Rubus idaeus*, *Vicia* sp, *Viola* sp, *Galium* sp and *Crusiferae*.

Miljön vid Orred kan inte materiellt beskrivas som en "hövdings" eller "stormans" miljö eller som en plats av central politisk karaktär. En avsevärd platskontinuitet över hundratals år i byggnaders lokalisering anges ibland som indicium för att lokalen varit just en stormansgård och innehaft en central omlandsfunktion i en region. I Orred är det möjligt att påvisa en flerhundraårig platskontinuitet för en ordinär ensamgård, och detta bl.a. genom de analyser som utförts. I den arkeobotaniska bearbetningen framgår att både de arter som finns företrädda och det jordbruk och den stapelekonomi som dessa indikerar också kan brukas som ett arkeologiskt typologiskt verktyg, i likhet med husplaner och dylikt.

De inre takbärande stolphålskonstruktionerna framträder tydligt i vissa av husen som grävdes vid Tom (se figur 3). Genom typologiska jämförelser kan man påstå att byggnaderna sannolikt använts under yngre bronsålder och hela den äldre järnåldern. Fyndmaterialet är däremot blygsamt, frånvaron av analyserbart och källkritiskt godtagbart naturvetenskapligt material leder till att dessa hus, ställt i förhållande till resultaten från Orred, sannolikt då kommer att representera skilda nedslag i tiden. De sporadiskt förekommande dateringsmöjligheterna gör att det blir svårt att ringa in byggnadernas hela brukningstid, vilket indirekt leder till att vi får en förenklad syn på såväl bebyggelsens konkreta brukningstid som husens funktion inom samhällsideologin och föreställningsvärlden.

I vår bearbetningstradition antas mycket anläggnings-täta bebyggelseområden spegla en långvarig och intensiv användning av lokalen som boplats, och det motsatta källförhållandet med få dokumenterade hus och gårdar anses tyda på en bosättning som varat maximalt en hus-generation. Förhållandet likställs i analyserna ofta med att lämningarna anses representera en kortvarig bosättning. För tolkningen av gården vid Orred skulle en sådan syn på anläggningarnas bärighet i jämförelse till bosättningens kronologiska spännvid få avgörande konsekvenser. Med facit i hand kan vi konstatera att det enskilda huset som stått i Orred, på tydligt avstånd från Bräckans centrala område, representerar en bebyggelsekontinuitet som täcker in större delen av den period som de tusentals nedplöjda stolphålen vid Tom också representerar. Ytan som ett hus kunnat uppföras på vid Orred har varit ytterligt begränsad, detta i jämförelse med vidderna som finns uppe på Bräckan. Innebörden blir att den helt stationära byggnaden vid Orred funnits under samma period som en mängd husgenerationer uppförts vid Tom på Bräckan. Genom bl.a. den förhållandevis begränsade möjlighet till naturvetenskapliga analyser som miljöer som bebyggelsen vid Tom erbjuder, står vi ständigt inför risken att felbedöma bosättningsans intensitet och kvalitet i relation till kvantiteten. I denna artikel har vi försökt visa att noggrant utförda arkeobotaniska analyser på lämpliga fornlämningskontexter bidrar till att dessa risker begränsas.

Referenser

Litteratur

- Arbman, H. 1954. *Hallands forntid I*. Från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645. Halmstad.
- Artelius, T. 1999. Den döde vid dörren - reflektioner kring förfäderskult utifrån fynd av människoben i två halländska långhus från järnålder. I: *Kring västsvenska hus - Boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. Red. T. Artelius, E. Englund & L. Ersgård. GOTARC Serie C No. 22. Institutionen för arkeologi. Göteborgs universitet. Varberg.
- Artelius, T. 1999. Arrhenaterum Elatius ssp Bulbosum - om växtsymbolik i vikingatida begravningar. I: *Glyfer och arkeologiska rum - en vänbok till Jarl Nordbladh*. Red. A. Gustafsson & H. Karlsson. Gotarc Series A vol 3. Göteborg.
- Bailey, D.W. 1990. The Living House: Signifying Continuity. I: *The Social Archaeology of Houses*. Red. R. Samson. Edinburgh.
- Bexell, S.P. 1923–31 (1815–1817). *Hallands Historia och beskrifning*.
- Brück, J. & Goodman, M. 1999. *Making Places in the Prehistoric World*. Themes in Settlement Archaeology. UCL Press London.
- Carlie, L. 1994. *Brogård - ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland: Dess kronologi och struktur*. Stiftelsen Hallands Läns museers Skriftserie No 6. Halmstad.
- Carlie, L. 1999. Husoffer. I: *Kring västsvenska hus - Boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. Red. T. Artelius, E. Englund & L. Ersgård. GOTARC Serie C No. 22. Institutionen för arkeologi. Göteborgs universitet. Varberg.
- Carlie, L. 1999. Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor. *Acta Archaeologica Lundensia Series In 8°. No 29*. Hallands Läns museers Skriftserie No 10. Halmstad.
- Engelmark, R. 1992. A review of the farming economy in South Scania based on botanical evidence. L. Larsson, J. Callmer, B. Stjernquist, *The Archaeology of the Cultural Landscape*. Field work and Research in a South Swedish Rural Region. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. No 19. Lund.
- Gustafsson, S. 1995. *Fosie IV. Jordbrukets förändring och utveckling från senneolitikum till yngre järnålder*. Rapport 5, Malmö museer.
- Herschend, F. 1995. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. I: *The Home: Words, Interpretations, Meanings, and Environments*. Red. D. N. Benjamin. Ethnoscapes: Current Challenges in the Environmental Social Sciences. Aldershot.
- Hjelmqvist, H. 1955. Die älteste Geschichte der Kulturpflanzen in Schweden. *Opera Botanica* 1:3. Lund.
- Hjelmqvist, H. 1969. Dinkel und Hirse aus der Bronzezeit Südschwedens nebst einigen Bemerkungen über ihre spätere Geschichte in Schweden. *Botaniska Notiser* 122. Lund.
- Hjelmqvist, H. 1979. Beiträge zur Kenntnis der prähistorischen Nutzpflanzen in Schweden. *Opera Botanica* 47. Lund.
- Kriig, S. & Petterson, C. 1996. En vendel/vikingatida boplatz i Bjärred. Riksantikvarieämbetet Uv Syd Rapport 1996:61. Lund.
- Larsson, E.-L. 1989. Säd, lin och hirs på menyn för 2200 år sedan. *Svensk Botanisk Tidskrift* 83. Lund
- Lindälv, E. 1980. *Fornfynd och fornminnen i Norra Halland*. Institutet för västsvensk kulturforskning, skrifter nr 9. Nordhallands hembygdsförening, Kungsbacka.
- Lundqvist, L. 1996. Skreaprojektet: om ett halländskt bebyggelserum under brons- och järnålder. Bilder av halländsk arkeologi - en bok tillägnad Lennart Lundborg. *Utskrift* 5 (1996). Stiftelsen Hallands Läns museer. Halmstad.
- Lundqvist, L. & Schaller Åhrberg, E. (Red.) 1997. Med kunglig utsikt. Varla under järnålder och tidig medeltid. *Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1997:26*. Riksantikvarieämbetet.

- Lundqvist, L. 1999. Bebyggelse och kulturlandskap i mellersta Halland. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993-1995 sträckan Getinge Heberg. Riksantikvarieämbetet *Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:01*. Riksantikvarieämbetet.
- Lundborg, L. 1969. En nyupptäckt stensättning från yngre bronsålder vid Tom, Fjärås socken. *Halland 1969*.
- Näsman, U. 1998. Sydskandinavisk samhällsstruktur i ljuset av merovingisk och anglosachsisk analogi eller i vad är det som centralplatserna är centrala? Centrala platser – centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernqvist. Uppåkrastudier 1. *Acta Archaeologica Lundensia*. Series in 8°, No. 28. Red. L. Larsson & B. Hårdh. Lunds universitet. Lund.
- Olson, G. 1968. *Rapport över slutförd undersökning av Raä 152:1-3, Raä 201:1,2 och Raä 208, samt fem härdgröpar 1966, 1967*. ATA 4730/68.
- Samson, R. 1990. Introduction. I: *The Social Archaeology of Houses*. Red. R. Samson. Edinburgh.
- Sjöborg, N. H. 1978 [1822]. Samlingar för Nordens fornälskare. A Collection of Facsimile Reprints of Swedish Books, 77. Stockholm.
- Tringham, R. 1995. Archaeological Houses, Households, Housework, and the Home. I: *The Home: Words, Interpretations, Meanings, and Environments*. Red. D. N. Benjamin. Ethnoscapes: Current Challenges in the Environmental Social Sciences. Ashgate Publishing Limited. Aldershot.
- Regnell, M. 1997. Växtoffer. En förbisedd fyndkategori i huslämningar. Carpe Scania. Axplock ur Skånes förflutna. *Riksantikvarieämbetet Byrån för arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 22*. Lund.
- Richardson, J. 1752. *Hallandia Antiqua & Hodierna*. Stockholm.
- Weiler, E. 1996. En stensättning på Fjärås Bräcka. Arkeologisk undersökning, fornlämning 209, Tom 2:4, Fjärås socken, Kungsbacka kommun, Halland. Riksantikvarieämbetet. Internrapport UV Väst 1996. Kungsbacka.
- Viklund, K. 1993. *Makrofossilanalys, Småland, 5 socknar. Rapport*. Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå universitet. Umeå.
- Viklund, K. 1995. Makrofossilanalys av jordprover från Fjärås sn, Raä 499, Kungsbacka kommun, Halland. Arkeologiska Institutionen vid Umeå universitet, Miljöarkeologiska Laboratoriet.
- Viklund, K. 1996. *Miljöarkeologiska analyser av rännor, Raä 499, Fjärås sn, Halland*. Arkeologiska Institutionen vid Umeå universitet, Miljöarkeologiska Laboratoriet.
- Viklund, K. 1997. Mat och magi. Om forntida människors förhållande till växterna. *Aspekter på växtnamn*. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie E, Växtnamn Nr 1. Umeå.
- Viklund, K. 1998. *Cereals, weeds and crop processing in Iron Age Sweden*. Archaeology and Environment 14. Umeå
- Viklund, K. 1999. Arkeobotanisk analys av jordprover från Raä 504, Fjärås sn, Halland. Arkeologiska Institutionen vid Umeå Universitet, Miljöarkeologiska Laboratoriet.
- Ängeby G. & Connelid C. 1997. Riksväg 40. Arkeologisk förundersökning av delen Brämhult-Rångedal, Rångedala socken, Västergötland. *Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1997:31*. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.
- Ängeby, G. 1998. "Över Bräckans dolda gravar". Arkeologisk förundersökning på Fjärås Bräcka. Manus.
- Ängeby, G. 1999. Långhusets livstid – en diskussion kring järnåldershusets brukningstid och sociala funktioner utifrån ett månghundraårigt halländskt exempel. I: *Kring västsvenska hus – Boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. Red. T. Artelius, E. Englund & L. Ersgård. GOTARC Serie C No. 22. Institutionen för arkeologi. Göteborgs universitet. Varberg.

Övriga källor

Muntliga uppgifter: Stefan Gustafsson, Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå universitet.

